

Luka Ilić, *Milost, vjera i grijeh. Teologija Matije Vlačića Ilirika*, prev. Melanie Ivančević, Edicija Portreti, Pula: Zavičajna naklada »Žakan Juri«, 2014., 215 str.

Knjigu o kojoj je ovdje riječ ne će bez daljnje moći prigrliti oni Istrani starijega naraštaja koji su Vlačića upoznavali čitajući veliku monografiju o tom znamenitom Istraninu iz pera Mije Mirkovića koju je pred nešto više od pola stoljeća bila izdala tadanja Jugoslavenska akademija. Uza silan trud i golem terenski rad po njemačkim arhivima Mirković je prikupio mnoštvo dragocjene građe koju ni današnji istraživač ne će uzmoći zanemarivati; koliko god ga inače obeshrabrivala za današnje pojmove nevjerovatna ideologiziranost i očita pristranost pisca koji nekritički instrumentalizira svaki protestantski argument u protukatoličkom smislu (katolištvo je ipak bilo glavni ideološki neprijatelj njegove države!); iako istodobno, kao pravi marksist, obje povijesno suprotstavljane konfesije uzima kao podjednako beskorisnu ideološku nadgradnju, a njihov kler i predstavnike pače kao svake osude vrijedan izrabljivački sloj koji svoj Vjernički puk, po potrebi, izdaje klasnomu neprijatelju; treba se samo sjetiti ocjene Lutherova držanja prema seljačkoj buni, ili natpisa na dovratku Vijećnice u Wittenbergu: »Boj se Boga, štuj vlast i nemoj se naći među 'bundijama'!«. Slične ideologizacije ili politizacije nema, dakako, u ovoj Ilićevoj knjizi. Njezin se pisac bavi Vlačićevom teologijom, a ne njegovom ideologijom i klasnim mu interesom, pa se pomalo s nevjericom pita je li moguće da je Vlačićeva predodžba o potpunoj zaslužjenosti čovjekove volje zbog posljedica istočnoga grijeha i zbog njezine posvemašnje nesposobnosti za dobro uopće teološki utemeljena. To kao da je glavna upitanost ove knjige. I ta upitanost nije samo formalna ili metodološka, nego je zbiljnim polazištem i načelom čitave knjige. Takva samokritičnost prema vlastitim vjerskim uvjerenjima onda ne znači »kapitulaciju« pred vjerskim suparnikom ili protivnikom, nego prije poziv ili neku vrstu pritiska da i on, suparnik, slično postupi »u svojoj kući«. U cjelini pak mješovita društva s raznolikim vrijednosnim sustavima budu onda manje antagonistična, i obilježena s više uzajamna mira i suradnje. Nije baš sva društvena blagodat u natjecanju i poduzimljivosti članova odnosnoga društva. Sjećam se kako sam nekom talijanskom crkvenom povjesničaru svojedobno pokušavao na talijanskom prepričati glavne naglaske iz Mirkovićeve knjige o Vlačiću, osobito ona mjesta na kojima se posebno isticala njegova borbenost, upornost i načelna nepopustljivost, a on je, slijedeći neku svoju misao, malo pošutio, pa onda pripomenuo da je Melanchthon, za razliku na pr. od toga Vlačića ili od Luthera, ipak bio »prije svega osobito blag čovjek«; iako se očito nije toliko kao ta druga dvojica suvremenika isticao, uz ostalo također prodornošću i nametljivošću u idejama, sve i ostavljajući poput njih svoj trag u povijesnim zbivanjima. Čovjek mi je i darovao svoju omanju monografiju o Melanchthonu kao učitelju Njemačke, lat. PRAECEPTOR GERMANIAE. Poslije sam imao prigodu vidjeti u Wittenbergu kapelu na čijim je vratima Luther bio pribio svojih slavnih sedamnaest teza. U njoj su – grob do groba – položeni zemni ostatci obojice otaca reformacije, Luthera i Melanchthona. Povijest je, dakle, izjednačila zasluge dvaju suprotnih načela, načela neprestane borbe i životnoga aktivizma na jednoj i ne odustajanja od zauzimanja za mir na drugoj strani. U

slučaju Melanchthona povijest je bar jednom dala za pravo i međuljudskoj pomirljivosti, popustljivosti, spremnosti na nagodbu radi mira, čime se isticao i Melanhton.

Mladi je Vlačić doživio neobičnu čast da u Wittenbergu bude sustolnik, komensal, kako se onda među učenim ljudima govori, jednom Lutheru i Melanhtonu, čak i to da mu obojica potonjih otaca Reformacije dođu na svadbu. A ubrzo poslije Lutherove smrti planula je nepomirljiva borba za njegovo duhovno nasljedstvo. Vlačiću i cijelom jednom krilu protestantstva bilo se pričinilo da bi upravo filipisti, pristaše Filipa Melanchthona, a ne papisti, pristaše rimskoga papinstva, mogli upropastiti mladu evangeličku ideju onda kad se protestantstvo našlo pred pitanjem smije li se radi mira u nečemu popuštati carskoj vlasti. Tada je mladi Vlačić, u toj povijesnoj dvojbi, stao na stranu nepopustljivih u toj epskoj borbi oko opsjednutoga Magdeburga, o kojoj mnogo govori i Mirković; poslije se znalo govoriti da se Vlačić ponio kao Ahil i spasitelj onog najbitnijeg u protestantstvu, dosljedno i bez pridržaja, i pri tom i sam gotovo zaglavio, ističu njegovi životopisci, pa i Luka Ilić u ovdje predstavljanoj knjizi; sve do smrti u Frankfurtu na Majni 1575. morao se seljakati od grada do grada, u danas gotovo nezamislivim okolnostima, od svih u strahu izbjegavan, zajedno s mnogobrojnom djecom, bibliotekom i rukopisima, bez ikakvih iole jasnih izgleda za budućnost. Danas kao da je – da li nepovratno, ne znamo – povijesno klatno otišlo na stranu pomirljivaca, a ne na stranu ljudi poput Vlačića. Ustrajanje po svakoj cijeni nije se činilo ni Melanhtonu prihvatljivim u proljeće 1547. nakon što je protestantska vojska bila pretrpjela poraz od carske, pa je trebalo naći načina kako postići da protestantstvo preživi i da nasilja prestanu. Jedan je od načina bio i taj da protestanti odustanu od onoga što nije grč. *diáphoron* (Melanhton je bio izvrstan grecist!), tj. nekakav povod za razlikovanje od papista, za prijepor s njima, dakle nešto »razlikovno, prijeporno«, nego je *diáphoron* nešto »nerazlikovno, neprijeporno« za protestante, a važno je bilo za papiste; na pr. važni su papistima bili neki običaji Rimske crkve koje je nametao augsburški *interim*, kao neko »privremeno stanje, stanje za neko međuvrijeme«. Carska birokracija nije bila nužno uvijek na papističkoj strani jer su papistički biskupi i ini dostojanstvenici ionako bili interesno i društveno zavisniji od nje, od tē birokracije, pa onda i njoj poslušniji nego protestantski; ove je stoga češće valjalo nečim pridobivati, pa da konačno bude mir i predah među konfesijama. Tako su rečeni carski birokrati, tj. carski savjetnici, pomišljali da bi protestanti morali kao svoj ustupak ponovno uvoditi na pr. neke inače već izobičajene papističke misne navike. Protestantski su se pak čistunci, poput uvijek dosljednoga sebi lutherovca Vlačića, toga ne bez razloga bojali, sluteći da bi i najmanji ustupak Caru mogao biti početak kraja protestantskoga gibanja.

Vlačić je početkom 1549. svojevóljno napustio profesorsku katedru u Wittenbergu i pošao u Magdeburg, na čelo svojih pristaša flacianaca protiv filipista i interimista koji su bili pristaše Melanchthona. Borba protiv augsburškoga interima uvukla je Vlačića, uz ostalo i u tzv. soteriološki, u spasiteljstveni spor s majoristima, nazvanima po propovjedniku Majoru koji je poslije Luthera i protivno njegovu nauku u teologiji zastupao neophodnost dobrih djela za spasenje; majoriste je Vlačić pobijao u podrugljivu, danas bismo mogli reći u fundamentalističkom spisu *Protiv svetoga korskoga raketa Dra Škrtčine Majora*, braneći protiv njih čisto lutheranstvo, baš kao i protiv tadanjega zastupnika tzv. spiritualističkoga

tumačenja biblije i vrlo uspješna propovjednika Kaspara Schwenckfelda iz Šleske, inače nada sve plodna pisca 20-ak tiskanih svezaka. Prijepor švicarskih kalvinista iz Zuericha (njihov tzv. *Consensus Tigurinus*) i njemačkih lutherana oko naravi Kristove prisutnosti u evangeličkoj Večeri naveo je Vlačića da teološki domisli i da zajedno s magdeburškim svećenicima iz saskе Crkve pismeno sroči *Ispovijest vjere o sakramentu Euharistije*; nakon nje se između Vlačića i evangelika iz Švicarske razvila dugotrajna i nikada završena rasprava i na svoj je način također obogatila lutheransku teološku misao o rečenome predmetu.

Vlačića nije mogao mimoći ni sinergistički prijepor o tako temeljnom teološkom pitanju kakvo je ono o slobodi čovjekove volje i njezinoj sinergiji, njezinoj suradnji (grč. *ovvéoystot*) s Božjom milošću u ljudskom spasenju; prvo je, naime, Luther (1525.) bio napisao raspravu *De servo arbitrio*, što će reći o potpunoj zarobljenosti ljudske volje, nesposobnoj da išta učini u hrvanju Boga i Sotone oko vlasti nad čovječjom dušom; na to je Melancthon, već dvije godine nakon Lutherove smrti, uzvratio odlučnom tvrdnjom kako postoje tri čimbenika čovjekova spasenja: Riječ Božja, Duh Sveti i slobodna volja u čovjeku, a to ne će reći drugo nego njegova sposobnost zadobivanja Božje milosti. Ta je tvrdnja u žaru nastavka ove rasprave navela uvijek žestokoga lutherovca Vlačića da mu se omakne, po mišljenju pisca ove knjige, nikad oproštena, a antropološki i zapravo neoprostiva izjava da je po istočnome grijehu grijeh postao sama bit, sama substancija čovjeka, a ne tek naknadni pripadak, naknadni *accidens*, njegove biti, tek njezina drugotna kakvoća. Izjavio je to na vojvodskome dvoru u Weimaru, u okviru dogovorene javne rasprave između njega i profesorskoga mu kolege Viktorina Strigela koji je zastupao suprotno gledište. Vlačić je polazio od tvrdnje da je grijeh toliko izopačio i iskvario čovjeka da je on postao Božji neprijatelj; držao je da je nakon čovjekova pada u zemaljskom raju istočni ili iskonski grijeh postao njegova substancija i sam bitak čovjekov, te da je baš zbog toga čovjek izgubio sposobnost spoznaje samoga Boga. Strigel je, naprotiv, tvrdio da je istočni grijeh svakako umanjenost ili izopačenost svih čovjekovih mogućnosti i sposobnosti, ali da nije čovjekova substancija, njegova srž i bit, niti je išta što bi imalo veze sa supstancijom ili s kvantitetom; ona je tek zloslutno izmijenjeni kvalitet. Treba, dakako, biti vjernik kakav su tadanji ljudi očito željeli biti, pa da se mogne pojmiti sva dramatika suprotstavljenosti tih dviju antropologija, tih dvaju shvaćanja dostojanstva čovjeka i njegove vrijednosti. Srž onoga što je Vlačić tom prigodom rekao unio je sâm i u svoje glavno hermeneutsko, svoje tumačiteljsko djelo, u *Ključ svetoga Pisma*, lat. *Clavis Scripturae Sacrae*, pod naslovom o nazivima i biti iskonskoga grijeha, ili o starom Adamu. Ondje on kaže: »Stav svih naših Crkava jest da sama bit čovjeka, osobito njegov razum, nije tek bilo u kojem smislu oštećena, ranjena, oslabljena bit, već je i krajnje izopačena i izobličena te promijenjena s Božje slike na Sotoninu sliku... Dakle, ako je sama substancija promijenjena i lišena dobre biti ili slike Božje, te je promijenjena u suprotnu sliku, tako da veliko zlo koje je u nama stvara i izaziva sam đavao nije tek neko svojstvo u čovjeku, već je to sama njegova izobličena i promijenjena bit, njegova nova narav«. Na tome mjestu u svojoj knjizi o Vlačićevoj teologiji kao da pisac malo zastaje nad nesrećom koju mu je donijela ta weimarska rasprava; posljedicom je te rasprave i Vlačićeva prijepora o slobodi ljudske

volje bilo to da je izgubio profesorsko mjesto u Jeni, da su radna mjesta gubili i njegovi istomišljenici, pastori i profesori, da su ih proganjali i gdje kad izopćivali iz Crkve, čak im i kršćanski pogreb uskraćivali. Kao da se sve zlo koje se Vlačiću moglo dogoditi doista i dogodilo, pa se na tome mjestu u knjizi, kao za neku protutežu, sažimlju Vlačićeve poznate i doista neprolazne zasluge: biblijska hermeneutika u spomenutome *Ključu*, zamašitost, pa i genijalnost samoga pothvata i, danas bi se reklo: projekta zvanoga Katalog svjedoka istine, tj. zbirka u duhu protestantizma protumačenih 400 svjedočanstava onih koji su novozavjetnu vjeru »čuvali od Antikrista«, tj. od papa u Rimu koje su baš tako polemički nazivali protestanti Vlačićeva vremena; zatim tristotinjak napisanih i objavljenih radova te u određenom smislu i Knjižnica Vojvode Augusta u Wolfenbuettelu.

Vlačić je bio borbena i polemična ličnost, o mnogima je borbeno pisao, pa su mu mnogi borbeno i polemično i uzvraćali, i prava je umjetnost o njemu nepolemično pisati. Ova knjiga o njemu ipak nije polemična, nego je više obzirno ekumenistična odnosno obzirno multikulturalna, što ju je, mislim, i kvalificiralo da bude uvrštena u kulturno-izdavački program kakav je onaj Zavičajne naklade »Žakan Juri«.

Ukupni je sadržaj knjige Luke Ilića dakle raspodijeljen pod ove naslove – »Zahvale« (str. 9 – 12), »Kratice« (13), »Biblijski citati« (14), »Uvod« (15 – 16) te na tri veća poglavlja (17 – 107) i »Zaključak« (108 – 111). Premda su tri nosive cjeline vrlo jednostavno naslovljene – *I., II. i III. poglavlje* (17 – 42, 43 – 73 i 74 – 108) – one su sadržajno definirane naslovima prvih potpoglavlja: 1. »Vlačićeva biografija«, 2. »Vlačićeva teologija u kontekstu polemikā 16. stoljeća« i 3. »Poimanje grijeha u teologiji Matije Vlačića« (uključivši i posebno istaknutu obradu pojma *Peccatum originale*). Na kraju je knjige detaljna »Bibliografija« (108 – 133) te »Kazalo mjesta« (134 – 141) i »Kazalo osobnih imena« (142 – 145). Riječ je o prijevodu Ilićeve knjige *The Understanding of Sin in the Theology of Matthias Flacius Illyricus* objavljene u Amsterdamu 2005. godine.

Mate Križman